

К.О. Бужимська, к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет

СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано необхідність та розкрито сутність модернізаційної системи економіки як складової соціально-економічної системи країни та запропоновано її загальну схему. На основі системного аналізу виділені основні складові модернізаційної системи: мета, зовнішнє та внутрішнє середовище, об'єкти та суб'єкти, стан та стадія розвитку, результати функціонування, інструменти та механізми. Характеристика основних елементів системи модернізації, надана в статті, дає можливість визначити причини неефективності її функціонування, проблеми розвитку, недорозвинені й відсутні елементи та окреслити перспективи подальшого розвитку системи.

Ключові слова: модернізаційна система; процес модернізації; об'єкти та суб'єкти модернізації; інноваційно-технологічна модернізація; інструменти та механізми модернізації.

Постановка проблеми. Будь-який процес, що відбувається в економіці та інших сферах діяльності суспільства, здійснюється в певній системі шляхом використання певних інструментів та приведення в дію певних механізмів, це стосується й процесу інноваційно-технологічної модернізації. У літературних джерелах спроби встановити деяке стандартне визначення поняття «система» досі не мали успіху та в принципі таке завдання, певно, не має вирішення на формальному рівні. Тому точніше казати про певну сукупність понять «система», що належать до різних системних об'єктів. У філософії система (від грец. systema – складне, з'єднане з частин) трактується як сукупність, єдність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою та утворюють певну цілісність, єдність. Дана сукупність елементів у результаті їх об'єднання набуває нових властивостей, відмінних від властивостей кожного з окремих елементів.

Для започаткування та проведення успішної модернізації економіки на всіх її рівнях, починаючи з підприємства та закінчуючи національною економікою в цілому, необхідно чітко виділити, а за необхідності сформулювати, саме ту частину соціально-економічної системи підприємства, галузі, країни, в якій процес інноваційно-технологічної модернізації буде відбуватися з найвищою ефективністю та швидкістю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням проблем модернізації та інноваційного розвитку економіки, її галузей та окремих підприємств займається багато українських вчених, зокрема: М.Д. Білик, В.М. Геєць, Б.Є. Кваснюк, В.П. Семиноженко, А.А. Тріфілова, В.Г. Федоренко, Л.І. Федулова, І.Л. Федун [1, 5–11], але ці проблеми залишаються актуальними та відкритими для подальших досліджень, адже інноваційна активність вітчизняних підприємств залишається низькою та має тенденцію до зниження. Якщо у 2012 р. інноваційною діяльністю займалося 1758 підприємств (17,4 % від загальної кількості обстежених підприємств), то у 2013 р. їх кількість скоротилася до 1715 (16,8 %) [3, с. 163], а у 2014 р. – до 1609 (16,1 %) [4]. Для порівняння: частка інноваційно активних підприємств деяких країн ЄС у 2008–2010 рр.: Німеччина – 71,8 %, Нідерланди – 53,4 %, Естонія – 53,1 %, Іспанія – 33,7 % [3, с. 257]. Серед основних перепон на шляху зростання економіки виокремлюють такі:

- ✓ пришвидшені збільшення чисельності населення зі змінами в національній економіці;
- ✓ брак робочої сили відповідної кваліфікації;
- ✓ інституційна недосконалість;
- ✓ застаріла технологія виробництва продукції та надання послуг;
- ✓ брак фінансових ресурсів для інвестицій;
- ✓ низький рівень конкурентоспроможності;
- ✓ процедури, що обмежують імпорт;
- ✓ засоби протекціонізму [1, с. 5].

Метою дослідження є розкриття сутності, виокремлення й характеристика системи модернізації та її елементів як складової соціально-економічної системи країни.

Висловлення основного матеріалу. В контексті нашого дослідження під модернізаційною системою ми © К.О. Бужимська, 2015 істє взаємопов'язаних, взаємодіючих елементів і відносин з приводу забезпечення постійного та безперервного оновлення, покращання та удосконалення на інноваційній основі об'єктів модернізації з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств, галузей та національної економіки в цілому. Використовуючи методичні підходи системного аналізу процесу розвитку [2], ми виділяємо такі елементи модернізаційної системи (рис. 1):

Рис. 1. Загальна схема модернізаційної системи

Розглянемо детальніше кожний елемент модернізаційної системи відповідно до запропонованої схеми.

Загальна мета системи. Цілеспрямованість системи є однією з її характеристик, яку деякі школи дослідників систем виділяють як властивість, що має бути притаманна всім системам. Щодо соціально-економічних систем, на нашу думку, наявність мети (необхідність розв'язання певних протиріч в економіці, що виникають у процесі її розвитку) є однією з першопричин їх виникнення та існування. Тому центральною складовою системи модернізації ми виділяємо її загальну мету – приведення всіх її елементів відповідно до змін зовнішнього середовища – забезпечення підвищення конкурентоспроможності національної економіки та її ланок відповідно до вимог суспільства, що постійно змінюється внаслідок розвитку існуючих та появи нових цінностей, можливостей та здібностей. Основними вимогами суспільства до економіки та її ланок (галузей, підприємств) у межах нашого дослідження є: стійке зростання економічної ефективності, підвищення соціальних стандартів, забезпечення екологічної безпеки діяльності.

Зовнішнє середовище модернізаційної системи. Крім вимог, які суспільство висуває до економіки, зовнішнє середовище характеризується дуже високим ступенем невизначеності та непередбачуваності, швидкими технологічними зрушеннями та появою нових товарів, коли протягом 5–7 років можуть з'явитися та зникати не лише окремі підприємства, а й цілі галузі економіки. В цих умовах істотно скорочуються можливості прогнозування та визначення стратегічних пріоритетів економічного розвитку. Крім того, зовнішнє середовище буде мати специфічні риси залежно від рівня модернізаційної системи.

Для характеристики зовнішнього середовища модернізаційної системи необхідно виділити характерні риси сучасного світового економічного середовища та специфічні риси національної економіки України, що негативно впливають на модернізацію економіки.

Серед характерних рис сучасної економіки, що безпосередньо впливають на формування та функціонування модернізаційної системи, можна виділити такі:

- ✓ формування загальносвітового ринку;
- ✓ скорочення життєвого циклу товару;
- ✓ зростання складності організації бізнес-процесів;
- ✓ підвищення значення підприємницької ініціативи як фактора конкурентоспроможності;
- ✓ зміна характеру інновацій;
- ✓ зростання ролі довіри між партнерами як економічного фактора.

Разом з цим, національна економіка України має певні специфічні риси, що негативно впливають на формування та функціонування модернізаційної системи на макrorівні, а саме:

✓ найбільша увага сконцентрована на виробничо-технологічному аспекті інновацій під час ігнорування організаційних, маркетингових та управлінських інновацій, що відіграють вирішальну роль у підвищенні конкурентоспроможності підприємств, оскільки за однаково високого рівня виробничих технологій у групі підприємств, конкурентну перевагу має те підприємство, яке має більш високу ефективність організації, управління, маркетингу. Така ситуація пов'язана з недосконалістю конкурентного середовища та відсутністю стимулів до впровадження інновацій інституційного характеру;

✓ за наявності підприємницької ініціативи залишається низький рівень довіри як до держави, так і між партнерами-підприємцями;

- ✓ збереження неконкурентного економічного середовища.

Об'єкти системи – це те, на що безпосередньо спрямована дія системи, що має бути змінено в результаті її функціонування. Об'єктами, на які спрямована дія модернізаційної системи є: продукція (роботи, послуги), що виробляється економікою; техніка та технологія, яка при цьому використовується; кваліфікація працівників, які виготовляють продукцію (роботи, послуги), використовуючи наявну техніку та технологію; методи організації та управління персоналом, активами, капіталом, підприємством та його розвитком.

Стан та стадія розвитку системи. Стан та стадія розвитку системи буде, передусім, визначатися видом процесу, який відбувається в ній. Процеси, що відбуваються в динамічних системах, можуть бути таких видів: рівноважний; перехідний; періодичний. При рівноважному процесі стан рівноваги може бути: стійким, нестійким та байдужим [2, с. 24].

Модернізаційний процес за сутністю є перехідним, а в довгостроковому періоді характеризується періодичністю. На сучасному етапі в Україні процес модернізації лише започатковується, а система знаходиться на стадії формування. Наступною стадією, у разі успішного формування, є прогрес системи, коли вона удосконалює інструменти та механізми свого функціонування, або стадія регресу, у разі неповного, фрагментарного характеру стадії формування. Після досягнення мети – відповідність отриманих результатів встановленим стандартам – настає стадія рівноваги, що триває до моменту зміни зовнішнього середовища, яке підвищує вимоги до результатів та якості функціонування системи.

Результати функціонування системи – це підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств, галузей та економіки України в цілому шляхом створення сприятливих умов, побудови дієвих механізмів, розробки та використання ефективних інструментів та методів для постійного інноваційного оновлення, удосконалення та покращання об'єктів модернізаційної системи, а також складових самої системи для її подальшого відтворення та розвитку.

Суб'єкти системи модернізації – це зацікавлені сторони (особи), серед яких, передусім, слід виділити: державу, підприємців, трудові колективи окремих підприємств, наукові установи (як науково-дослідні інститути, так і вищі навчальні заклади) та громадську спільноту як окремих регіонів, так і країни в цілому. Узгодженість інтересів та дій зазначених суб'єктів на різних рівнях модернізаційної системи та в межах їх компетенції, взаємна довіра та партнерство є запорукою ефективності системи. Але, як вже зазначалося, в Україні відчувається дефіцит довіри як до держави, так і між підприємцями-партнерами.

Оскільки модернізація – це довготривалий та широкомасштабний процес, то доцільно розглядати модернізаційну систему як новий інститут і диференціювати її суб'єктів за такими функціональними ролями:

- ✓ адаптери – суб'єкти, які спроможні сприймати наявну суспільну необхідність у започаткуванні процесу модернізації;
- ✓ ініціатори – суб'єкти, які активно беруть участь у формуванні системи та безпосередньо процесі модернізації;
- ✓ прозеліти – активні прибічники проведення та розповсюдження модернізаційного процесу;
- ✓ пропагандисти – прибічники модернізації, які активно розповсюджують позитивну інформацію про цей процес;
- ✓ дистриб'ютори – особи, які допомагають розширювати обсяги та масштаби модернізаційного процесу, сприяють адаптації до нього, надають необхідну інформацію, мають особистий та узагальнений досвід проведення модернізації;
- ✓ контролери – особи, які проводять моніторинг і реагують на порушення та збої функціонування модернізаційної системи.

Безумовно, саме держава має бути ініціатором модернізації. Її роль як ініціатора і контролера модернізації незамінна. Однак без тісної взаємодії з підприємцями та громадськістю як найближчими партнерами місія держави буде нездійсненною. Довіра як необхідна умова такої взаємодії визначається ступенем консолідації підприємців, держави та громади.

Ролі прозелітів та пропагандистів можуть і мають виконати галузеві асоціації, місцеві громади та, безумовно, наукові установи.

Дуже важлива роль належить підприємцям як дистриб'юторам прогресивних бізнес-технологій. Разом з тим, саме їх діяльність створює тіньову економіку, саме вони сприяють розповсюдженню схем ухилення від податків та інших небажаних явищ в українській економіці. Протидіяти такій діяльності мають разом громада та держава, що також потребує консолідації на всіх рівнях економіки. Ключовим завданням тут є здійснення системних перетворень на рівні основної виробничої ланки – підприємства. Саме на підприємствах можуть зародитися та укорінитися сприятливі для країни зародки консолідації.

Подолання недовіри між суб'єктами модернізації пов'язане, передусім, з підвищенням ефективності корпоративного управління та корпоративного менеджменту. Саме консолідація всіх суб'єктів модернізації є основою побудови ефективної модернізаційної системи на всіх рівнях економіки.

Основні інструменти та механізми модернізаційної системи, що виділені нами, наведені на рисунку 2. Всі вони, як і система в цілому, зазнають постійних змін внаслідок впливу мінливих зовнішнього і внутрішнього середовищ та знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності.

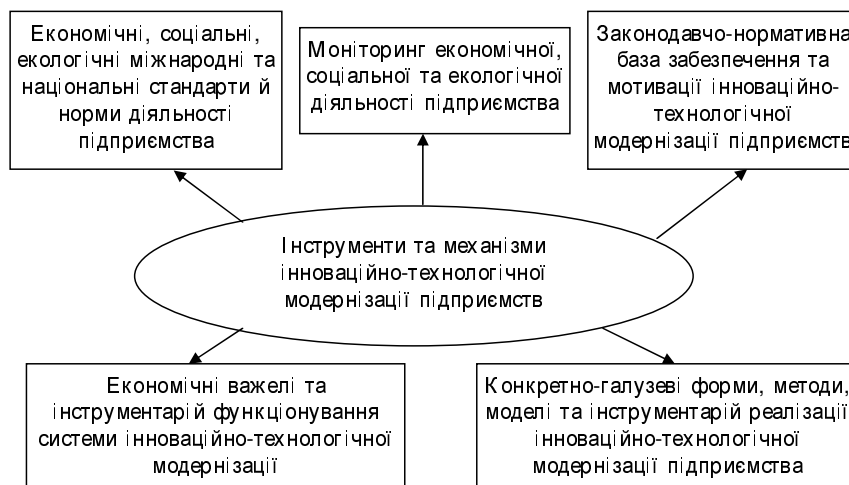

Рис. 2. Інструменти та механізми модернізації підприємств

Внутрішнє середовище системи буде визначатися характером взаємозв'язків та ступенем взаємоузгодження між елементами системи, ступенем відкритості та гнучкості системи під впливом зовнішнього середовища.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Процес інноваційно-технологічної модернізації економіки, як і будь-який соціально-економічний процес, відбувається в межах системи, елементами якої є: загальна мета, зовнішнє середовище, об'єкти, суб'єкти, стан та стадія розвитку, результати, інструменти та механізми, внутрішнє середовище. Від дієвості та ефективності сформованої системи модернізації буде залежати результативність та швидкість процесу, що в ній відбувається. Запропонована схема модернізаційної системи дає можливість визначити та усунути недоліки вже існуючих складових та сформувати відсутні. Подальші дослідження, на нашу думку, слід зосередити на активному елементі системи, а саме на її інструментах та механізмах.

Список використаної літератури:

1. Гесць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання / В.М. Гесць // Економіка України. – 2015. – № 1. – С. 4–25.
2. Загорський В.С. Системний аналіз концепції сталого розвитку: монографія / В.С. Загорський, Є.М. Борщук ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 252 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2013 році. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 314 с.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та механізми розвитку : наук.-аналіт. доп. / Л.І. Федулова та ін. ; за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової ; Нац. акад. наук України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування». – К., 2012. – 131 с.
6. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : монографія : у 3 т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка ; Ін-т економіки та прогнозування Нац. акад. наук України, Укр. форум. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 2 : Інноваційно-технологічний розвиток економіки / В.П. Семиноженко та ін. – 2007. – 563 с.
7. Управління інноваційним розвитком підприємства : монографія / В.Г. Федоренко та ін. ; за заг. ред. В.Г. Федоренка, Л.І. Федулової ; Акад. муніцип. упр., Екон. шк. акад. УАН В.Г. Федоренка. – К. : ДКС центр, 2014. – 345 с.
8. Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку : колект. моногр. / В.М. Гесць та ін. ; за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; Нац. акад. наук України, ДУ «Ін-т економіки та прогнозування». – К., 2012. – 717 с.
9. Федулова Л.І. Організація взаємодії учасників процесу управління інноваційним розвитком економіки / Л.І. Федулова, І.Г. Яненкова // Бізнес-Інформ. – 2012. – № 10. – С. 12–16.

10. Федун І.Л. Підвищення інноваційно-інвестиційної активності в агропромисловому виробництві України за кризових дисбалансів економічного простору : монографія / І.Л. Федун ; ННЦ «Ін-т аграр. економіки» НААН України. – Тернопіль : Крок, 2014. – 433 с.
11. Фінанси підприємств: проблеми і перспективи : монографія : у 3 т. / за ред. д-ра екон. наук, проф. М.Д. Білик ; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К. : ПанТот, 2012. – Т. 2 : Фінансові аспекти інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств / М.Д. Білик та ін. – 2012. – 276 с.

БУЖИМСЬКА Катерина Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

– інноваційно-технологічна модернізація підприємств.

E-mail: katya_buga@ukr.net.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2015.